

ANTICENA

I letos udělila Obec překladatelů **SKŘIPEC** za rok 2010, a to již tradičně na Světu knihy. Porota pracovala ve složení **Václav Jamek, Miroslav Jindra a Vratislav Slezák**. Skřípec získala kniha **Niklase Franka: Moje německá matka**, vydaná v překladu Vlastimila Dominika a v odpovědné redakci PhDr. Aleny Sojkové. Na obranu knihy z produkce nakladatelství **Práh** vystoupil Martin Vopěnka, jednatel nakladatelství. **Zdůvodnění poroty:** Překlad se na mnoha místech závažně proviňuje proti normám soudobé češtiny zejména tím, že do ní nedokáže adekvátně a náležitě převést německé konstrukce atributivní, infinitivní a nominální. Je často bezradný v oblasti německých reálií a v odkazech na ně, postrádá vynalézavost ve vystižení barvitosti originálního textu a prozrazuje vážné nedostatky redakční práce, ne-li její naprostou absenci. Účinnost odvážné, poučné a kriticky sřívavé německé publikace je tak rušivě oslabena. a posudek **Vratislava Slezáka:**

Žánrově se dá označit za nemilosrdnou historickopolitickou životopisnou koláž. Autorem je Niklas Frank, ročník 1939, nejmladší syn neblaze proslulého německého válečného zločince Hanse Franka, generálního guvernéra okupovaných polských území, popraveného v Norimberku v říjnu 1946. Tématem knihy je krajně tvrdé osobní zúčtování autora s vlastní matkou a šíře i s Německem oné doby. Čtenář je téměř na každé stránce konfrontován s cílevědomým až brutálním počínáním Brigity (původně Marie) Frankové, rozené Herbstové, od jejího mládí v rodném Forstu přes období, kdy bezohledně využívala svého královského postavení manželky vysokého nacistického pohlavára v Krakově, až po léta poválečná. Zdatnost, vynalézavost, necitelnost a prohnatost ve sféře obchodní, sociální i sexuální ji neopustila nikdy. Kniha líčí tento jeden konkrétní život v Německu první poloviny 20. století mnohde s opravdovou bravurou, výstižně a přesvědčivě, až i otrlému čtenáři leckdy zatrne. Bohužel mu však zatrne hned na prvních stranách, povšimne-li si úrovně překladu.

Chronologicky podávané události z Brigitina života se střídají s pasážemi, těžícími z pobytu a chování autorova otce ve vězení a při procesu s válečnými zločinci v Norimberku v letech 1945 a 46. Styl originálu je převážně reportážní a záměrně využívá všech charakteristických rysů jazyka daných období a různých sociálních prostředí; velmi zdařilá je i situační komika. V knize se mnoho cituje, protože po autorových rodičích zůstal bohatý písemný materiál, matčiny těsnopisné popisy nejruznějších událostí a zejména otcovy deníkové záznamy s nabubřelými výlevy plnými sentimentu, falše a sebeklamu. To skýtalo překladateli výtečnou příležitost předvést, co umí, aby i v češtině text zněl stejně věrohodně a měl náležitou barvitost. Jenže překlad na mnoha místech kulhá, zhusta jsou možnosti češtiny amputovány.

Když je Marii, posléze Brigitě třináct let, spáchá její otec sebevraždu, skočí do řeky. Po nějaké době je nalezen. Citujeme z překladu:

Dne 14. dubna, čtyřicet kilometrů severně od Forstu, vylovili vojáci třičtyřicetiletého majitele prádelny z řeky a mrtvolu předali úřadům, které ho po obvyklé úřední prohlídce uložily do sklepa na dolní Nise, chlazeného obrovskými bloky ledu, k laskavému odvozu prostřednictvím vdovy, kterou o tom uvědomily.

A tak ho 17. dubna odvezl koňský povoz s nápisem „Langerovo řeznictví – uzenářské výrobky z vepřového a hovězího masa“. ... Doma ve Forstu, mezi vepřovými a hovězími půlkami, vyváleli Ottu Herbsta kvůli nesnesitelnému zápachu v konzervační soli, potom ho zabalili do husté, nijak levné plstěné látky z proslulé forstské plstěné kolekce a uložili ho do dubové rakve, neumytého, neučesaného, protože to u Otty už nešlo udělat. (S. 16)

Když o tom Brigita za války pobaveně vypráví společnosti na krakovském hradě Wawelu, její muž se zhnusen vytratí ke klavíru a preluduje na téma středověkého chorálu.

Hans Frank tíhl k umění a měl hudební a literární schopnosti. Ve vězení si dle zvyku zapisuje každodenní postřehy a prožitky. Tématem mu jsou vzpomínky, zejména však život v cele, do níž byl umístěn. Slyšme:

Přes nahoře umístěné okno proniká domácí bavorský vzduch do místnosti s klenutým stropem, podobným kapli. Když jsem včera otvorem ve dveřích dostal první snídani (náhražkovou kávu), byl

jsem přímo dobře naladěný. K domácímu vzduchu přibyl konečně také černý chléb naší země s obyčejným salámem, jenž tak vyhovuje naší chuti.

V těchto týdnech mi došlo, že k nám a k Rusům patří černý chléb. V naší bezútěšné, mysticky planoucí nadsvětlosti je žito plodem půdy, na rozdíl od románsko-anglosaských dětí slunce, kterým tedy pouze pšenice zajišťuje jejich štěstím zářící způsob bezstarostné radosti ze života (s.19).

V těchto výlevech mu konkuruje spoluvězeň Rudolf Hess. Frank jím opovrhne, ale jinak mu závidí jeho nenucenost. Hitlerův zástupce si zapsal:

Sedím v úchvatné místnosti. Světlym, velkým oknem přichází dovnitř světlo, aniž by bylo tlumeno nadbytečnými záclonami. Stěny jsou natřeny decentní matnou zelenou barvou. Naproti tomu strop se klene ve světlé bílé. Předě mnou stojí půvabný, ale účelnosti podřízený stůl. Ušlechtilý materiál jeho desky nezakrývá žádný zbytečný ubrus.

Sedím na masivní svérázné židli; naprosto přírodní nábytek, bez zbytečných ozdob a změkčujícího čalounění. Také pohled na solidní strukturu čtvercových dlaždic není upírán nadšenému zraku pokrytím nějakým rozptylujícím kobercem (s. 20,21)

Rozptýlení poskytnou neohroženému čtenáři následující strany, které líčí burleskní scény intimního seznámení Frankových rodičů ve skladu potravinářského obchodu na hromadách cibule a mezi láhvemi s nakládanými okurkami. Je to první místo knihy, které zahajuje překladatelovy přebohaté poznámky pod čarou. Milenci i dívčini rodiče, nachomýtnuvší se nečekaně k bouřlivé scéně, hovoří totiž bavorským nářečím, jež je ostatním německým kmenům obtížně srozumitelné a musí se jim pro jistotu překládat do spisovného jazyka. Totéž činí i náš překladatel. Nejprve cituje autentické a většinou pepné bavorské výroky, označí je hvězdičkou, v závorce poskytne jejich český překlad a za hvězdičkou pod čarou bleším písmem skromně uvede: *bavorský dialekt – pozn. překl.* Takových poznámek je v textu bezpočtu; dlužno však říci, že tyto překlady z bavorštiny jsou v celé knize ty nejzdařilejší a zasluhují si ocenění, je však otázka, kdo se o ně zasloužil. Jednomu maléru se však autor nevyhnul. Když dozorce věznice hodí Frankovi do jeho cely ranní kávu, pronese s narážkou na cenzurovaný Brigitin dopis čistou američtinou „OK, butcher here comes your číše!“ Výrok je opatřen hvězdičkou a zřejmě ze zvyku poznámkou: *bavorský dialekt – pozn. překl.*

Zatímco u Herbstových v *brandenburském* (místo *braniborském*) Forstu panoval nedostatek a střízlivost, avšak Brigitina sestra Elsa si přesto *pěstovala vrtoch s vytríbenými manýry* (s. 32), hošík Hans vyrůstal v řádné starobavorské domácnosti (otec byl právník) v jednom *malém lákavém obchodním městečku* a sledoval život. Viděl, jak *V dlouhé hospodské místnosti se čepovalo od pěti hodin ráno a od „předjídlá“ (dušené plíčky nebo dršťky v hnědé omáčce), přes ranní vuřty, oběd až po večeři a skleničku na dobrou noc tam lidé ve velkém spěchu přicházeli, odcházeli, jedli a dělali velkou útratu* (s. 36). Idyla však později vzala za své, nevzdělaná matka přerostla otci přes hlavu a on se jí začal bát. Proč? *Již řadu let bylo po těch strhujících zážitcích při souložení s ní. Nebylo to ani tak kvůli jeho ochotě s ní spát, jako kvůli jejímu narůstajícímu pohrdání s ním* (s. 38,39). Žel, zhrubne i Hans: *Ne, šestnáctiletý Hans nemá rad nic nemocného. Neúprosně zabíjel své rybičky, jestliže neplavaly tak zdravě, jak on si přál. Úskočný návrh svého otce, že by je měl slavnostně pohřbít v Anglické zahradě a potom si udělat, kromě chleba s játrovým sýrem, pohřební hostinu, Hans pyšně odmítl* (s. 41). Zde je třeba poznamenat, že „játrový sýr“, Leberkäs, není sýr, ale bavorská sekaná. Rovněž vznášíme protest proti tvrdošíjně prosazované změně pohlaví řeky Isary z feminina na maskulinum.

Bez kritiky nemůžeme ponechat ani výrazivo vztahující se ke sféře náboženství. Protože Frank ve vězení přijal křest a prožívá zbožné vzněty, text nutně obsahuje mnoho odkazů na ně. Nelze se však s mířit s tvary *Jairusova dcera* (s. 57), s přeformulováním tradiční modlitby Zdrávas Maria na *Bud' pozdravena, Marie, milosti plná, Bůh s tebou, ty blahoslavená mezi ženami* (s. 313), ani s jinými přehmaty. Spoluvězni si všimnou Frankových náboženských úkonů a začnou mu přezdívat *Zbožná Helena*, což překladatel až při druhém výskytu tohoto označení v textu sice vysvětlí poznámkou pod čarou (jde o proslulou, dnešnímu českému čtenáři však sotva známou komickou figuru z díla Wilhelma Busche), ale nabídnout zcela běžný jednoznačný titul *svíčková bába* ho nenapadne.

Brigita Franková se po vynesení rozsudku smrti snaží svého muže zachránit před oprátkou. Vyhledá proto mnichovského kardinála Faulhabera. Návštěva je v knize podána s břitkou ironií a výtečnou situační komikou. K ní podstatně přispívá překlad.

Zkraje audience kardinál podotkne: *To se nám velmi líbilo, že si našel cestu k víře. S radostí jsme vyslechli zprávu o jeho křtu v norimberském vězení americkým páterem* (s. 315).

Brigita se vytasí s manželovými horlivě zbožnými zápisky; kardinál je předá přítomnému mladému páteru Anselmovi, aby je předčítal. Po chvíli prohlásí: „Víte co, paní ministrová, vypadáte tak zbědovaně, že vám dobrá polévka určitě přijde vhod.“ Obrátil se na kněze, mlčky se opírajícího o portál. „Anselme, sníme si s paní ministrovou v rychlosti polévku, která se dnes vařila.“

Po několika minutách přinesly přičinlivé ruce nádoby a po pravém hovězím vývaru vonící polévkovou mísu... Je to jako u nás v Generálním gouvernementu, měla Brigita radost z těžkého stříbrného příboru, talíře, ozdobeného zlatým okrajem, zlatohnědé polévky s mastnými oky a v ní plovoucími nudlemi (s. 315, 316). Po dlouhém předčítání Frankových cituplných vzletných blábolů, do nichž Brigita vstupuje udavačskými intermezzy, zeptá se kardinál Anselma: „Bude nějaký zákusek?“ Než je dezert přinesen, obrátí se k Brigitě s otázkou: „Poslali jsme vám do Neuhausu naši limuzínu s potravinami – bylo všechno v pořádku?“ „Vaše Eminence zachránila život vyhladovělé rodině, kterou celý Neuhaus nenávidí a považuje ji za nepřítele.“ „Ano,“ řekl Faulhaber s posměšným smíchem, „občas i velké břicho církve ze sebe vyplivne něco prospěšného – ať vám přitom spánembohem chutná, paní ministrová!“ Oba si vzali první sousto po meruňkách a másle vonících palačinkách“ (s. 319, 320).

Pokud jde o podléhání němčině i vlastní bezradnosti při převodu textu do češtiny, skýtá překlad přemíru dokladů:

Místo *pohvizdoval si* zní v překladu německá věta *Er pfiiff vor sich hin Pískal si pro sebe* (s. 135). Nebo přečasté složené přívlastky a nominální a pasivní a infinitivní konstrukce:

...a první americký voják už prudce otvíral selským stylem pomalované dřevěné dveře a potácel se do místnosti (s. 117).

Hans se otrásl a slyšel se odpovědět něco již předtím dlouho napsaného (s. 282).

Uprostřed chaosu v Německu se Brigitě vedlo poměrně báječně. Používání svého dobře stavěného těla Rettingerem a Stroverem pozorovala tak nějak nezúčastněně, jakoby z dálky (s. 126).

Jednoho dne ji potkal pasák, jak jedoucí na koňském potahu táhne do údolí čerstvě pokácený kmen (s. 368).

Stála tam vzpřímená, posměšně se smějící, nohy poněkud hodně roztažené (s. 281).

Převážně Hansem Frankem provedené ukončení nezávislosti justice ji nezajímalo (s. 345).

Existuje jedna malá vzpomínková kaplička na cestě do Bodenschneidu, která byla postavena na připomínku jednoho v tomto místě nenadále smrti povoláného kněze (s. 330).

Modlím se teď za sílu, abych dokázal důstojně obstát ve vnějším průběhu své smrti. ... Ach, Brigito, já nejsem žádný fantasta, žádný halucionista, mající horečnatý strach ze smrti nebo něco takového (s. 330).

Jak úspěšně Brigita, dokonce ještě i v době, kdy už byla paní říšskou ministrovou, pomáhala kroužku svých přítelkyň s pomůckami a intimními znalostmi, ukazuje jejich žalostná úroveň reprodukce. Většina z jejich nejlepších kamarádek zemřela sice silně zpustošená, ale bezdětná (s. 128, 129).

A tahle nekulturnost! Copak mi skutečně v posvátném Bayreuthu během tradiční německé zasvěcovací hry Lohengrin při objevení se labutě na scéně nezašeptala: „Hansi, já bych vlastně mohla dětem někdy přinést z potravinového trhu kuřátka?“ (s. 165, 166)

(Brigita) při hledání nového zlatého dolu neměla skoro žádný čas na oddávání se své vášni pozorovat tam venku, na mnichovském Lesním hřbitově, voskovatící mrtvoly v otevřených rakvích a získávání duševního klidu z jejich nehybnosti (s- 389).

Podnětem pro mnohé krize mezi nimi bylo nejen tohle polysexuální chování na hnědé vlně do výšin vyneseního prominentního páru (s. 189).

Odkud pocházejí ty šperky a drahocennosti, které tato žena vlastní? Ty přece pocházejí z doby nacismu, kdy se zabíjely děti a zavraždění Židé se okrádali o jejich majetek (s. 378).

A co si má český čtenář počnout s vyjádřením paní Goebbelsové: *Německá žena budoucnosti bude vkusná, pěkná a chytrá. S konečnou platností byl překonán typ ženy „Grétičky“*. Gretchen, poslušná nanyňka či nána, je prostě domácí buchta (s. 217, 218).

Brigita se... dychtivě courala po dobyté zemi, kterou její manžel rád nazýval jako „první právní stát“ (s. 230)

Oddávaly se Hitlerovi duchovně, stejně jako se fyzicky oddávaly stále novým mužům, zatímco ti jejich vlastní, pokud ještě žili, chcípali v nějaké smradlavé díře na frontě. K tomu ještě přibývalo, že si ženy po začátku války vydobily ještě víc svobod... (s. 230). Přeložit „dazu kam noch“ stačí snad pouhým „navíc“.

Brigita, ta vychytralá Forstka, prokoukla své pohlaví. Přejeme nezkalenou podívanou, ale raději než „Forstce“ přece jen snad „té vychytralé ženské z Forstu“ (s. 231).

Potom vyrazila. V kabelce měla vedle svého diplomatického pasu také stěžovací dopis pro Vůdce všech Němců (s. 249). Pouhá „stížnost“ zjevně u Vůdce nestačila.

Podobných dokladů je v překladu bohatě, vedle mylných přivlastňovacích a zvrtných zájmen (např. „jsi se“ místo „ses“) v něm řadí plurálové slovesné tvary typu „ví“, „jí“, „kráčí“ a další strašidla. Každý překladatel musí očekávat terminologické obtíže různé povahy. Ty jednodušší se dají řešit slovníkem, k jiným je prostě třeba mobilizovat nápaditost. Právnícké výrazy *poživatelka Třetí říše* (Nutznießerin) a *zatížená skupiny II* (Belastete laut Gruppe II) lze snad nahradit vhodnějšími pro vysvětlení situace: např. osoba požívající v Třetí říši zvláštních výhod/těžící v Třetí říši z výhod, spadající podle výsad do skupiny II či tak nějak. Jistě by se dala výrazově upravit např. i věta *Ze stáje od Rixnerbauerů vycházely příjemné šelesty spokojeného dobytka* (s. 118). Horší je to s označeními jako *ona, ta malá hryzačka do ucha z Forstu* (s. 189), což se vztahuje na rodinnou událost u Herbstů, kdy se Brigita ještě jmenovala Marie a ze špásu málem ukousla ucho svému strýci, nebo *ti malí skobovití nosáči* (s. 269), jak říkala svým židovským obchodním partnerům, které měla opravdu ráda. Jednu z manželových milenek opovržlivě tituluje *nosačka* (s. 281), ale být já překladatelem, zvolil bych v Brigitině duchu prostě a výstižně *ta s tím raťafákem*. Hans Frank se chlubí svou pověstí *starého vyvolavače dobré nálady* (s. 285), prý byl opravdu velký mluvka a dobrý bavič.

Obtížné je česky reprodukovat německé vojenské hodnosti. Většinou je vžitým územ ponechávat německá označení. SS-Obergruppenführer rozhodně zní úderněji než kostrbaté „vrchní skupinový vedoucí SS“; proto v překladu působí komicky, když Brigita při návštěvě u Goebbelse ustavičně tohoto prominenta tituluje *říšský vedoucí* (S. 244-248).

Je známo, že Generální gouvernement nebyl součástí Německé říše, tvořil pouze zemi s Říší sousedící, Nebenland des Reiches, jak ji označil sám Hans Frank. Překlad *S-Říší-sousedící-země* (s. 297) se spojovníky podle německého úzu v takovémto typu složených substantiv je pro češtinu ovšem sotva přípustný i jako vyjádření ironické. Do stejné kategorie spadá překlad *Měla přitom na rtech úsměv typu Hansi-měj-se-přede-mnou-na-pozoru* (Hans-sei-auf-der-Hut-vor-mir), jinde *Hansi-boj-se pohled* (s. 341); jde o výhrůžnou grimasu podobnou úsměvu, kterou Brigita nasazovala, když chtěla manželovi naznačit hrubý nesouhlas a vážné varování.

Také rčení, říkanky a vtipy mají v překladu podobu zpravidla neobratnou. Brigita praví: *Sotva někdy nějaká škoda, aniž by z ní byl užitek*. Stačilo možná vžité „Nic zlého pro něco dobrého“. Vzhledem k řádění německé správy se zkratka GG pro Generalgouvernement za války interpretovala jako Gangstergau, v poznámce pod čarou překladatel informuje, že to česky znamená *Župa gangsterů* (s. 267). Ale ta dvě G se dají přece i v češtině zachovat, což takhle Gangland gaunerů/Gaunerský Gangland? (Když už jsme si zvykli na Gottland a Kaufland...)

Brigitě se interpretace líbí a schvaluje, že je manželkou vrchního gangstera. Aby ji vyprovokoval, hodlá Hans ji samu vzhledem k jejím kšeftařským čachrům napříště zdravít Salve, což je zkratka pro Schieber aller Länder vereinigt euch, a jak sděluje poznámka pod čarou, česky *Šmelináři všech zemí, spojte se* (s. 267). Jenže v češtině písmena nesedí. Ale řešení by bylo, pozdrav Šalom, vždyť Brigita ke svým rozsáhlým aktivitám využívá především Židů, dokud to jde, a pozdrav by tedy byl zkratkou pro „Šmelinářko a licoměrnice, ochechule mizerná“ (pro specifickou situaci případně: „obejmi mě“).

Problém nastane, když je třeba vyrovnat se s rýmy. Ne zcela zdařilý je pokus o český překlad jedné forstské lokální prúpovídky: *Kde se tkají forstské látky a kde dělá se čerstvý vuřt, kde jsou amolety, to místo jmenuje se Forst* (s. 106).

Překladatel se vzdal příležitosti blýsknout se v ještě jedné významné úloze, totiž česky vystihnout německý válečný vtíp komentující Frankovo nezřízené obohacování: Im Westen ist Frankreich, im Osten wird Frank reich. Samozřejmě se setkáme se zněním *Na západě je Francie a na Východě bohatne Frank* (s. 250). Abychom pochopili, k tomu slouží jistě dobře míněná poznámka pod čarou: *Slovní hříčka: „Francie“ je v němčině „Frankreich“ a „Frank bohatne“ je „wird Frank reich“.* To není moc k popukání. Nepokusíme se přece jenom o něco výstižnějšího? Třebas „Na Západě říše Franků porobena jest, jen jeden Frank na Východě krade ostošest“.

A na sám závěr ještě jeden citát: *Brigita Franková vytrhla z novin Neue Zeitung zprávu o přiznání viny jejím mužem* (s. 298). Dle mého názoru by tato věta mohla před případným tribunálem soudícím provinění proti češtině utřít nějakou formu doživotního trestu. My zde dnes můžeme vydat jen užaslý výkřik, jaký vyšel z hrdla přítelkyni Margot, když roku 1923 Brigitě z karet vyložila, kdo a kdy se stane jejím manželem: „*Ty brd'o!*“ (s. 122)

Co tedy s celým překladem? Původně se uvažovalo, udělit mu jen půl anticeny Skřípec, totiž slabiku PEC, a do té pece jej hodit, aby se všechny prohřešky jako v jakémisi očištníku přetavily do náležitých bezhříšných forem.

Bude však zřejmě spravedlivější cenu udělit celou a té poučné, odvážné, kritické i zábavné knize popřát dobrých osudů v čtivější podobě.